



# شکوفایی هنر ایرانی در لابلای نسخه‌های خطی (قرون ۱۲ تا ۱۷ میلادی)

سعید دامادی

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی



**مقدمه:** آنچه در این گزارش می‌خوانید، حاصل بازدید اخیر نگارنده از نمایشگاه کتب خطی تشکیل شده در کتابخانه ملی فرانسه و گفتگو با کتابدار آن، آقای فرانسیس ریشارد (Francis Richard) است که در ۲ قسمت تنظیم شده است: یکی معرفی اجمالی بخش نسخه‌های خطی کتابخانه ملی فرانسه و دیگر گزارش بازدید از نمایشگاه.

## ۱- معرفی بخش نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه ملی فرانسه

کتابخانه ملی فرانسه وارث کتابخانه‌های پادشاهان فرانسه است که از قرن ۱۷ میلادی به صورت عمومی اداره می‌شدند اولین نسخه‌های خطی در سال ۱۶۶۷ میلادی از طریق امپراتوری عثمانی وارد مجموعه کتابخانه شدند. در اوایل قرن هیجدهم میلادی مجموعاً

۳۸۸ جلد نسخه‌های خطی فارسی موجود در کتابخانه‌های پادشاهان فرانسه که شامل تعدادی از نسخ خطی خریداری شده از اصفهان (دوران صفویه) وارد مجموعه کتابخانه شدند، بخشی از این مجموعه توسط یک فرستاده فرانسوی بنام ژان اُتر (Jean Otter) (مقارن سلطنت لوئی شانزدهم) در سال ۱۷۴۰ میلادی از اصفهان خریداری و به پاریس ارسال شد. این مجموعه



شامل کتابهای نفیسی بود، از جمله: ۳۰ جلد کتاب خطی که دارای مجالس و تصاویر مینیاتور و ۲ نسخه کلیله و دمنه، یکی از مکتب مظفریه فارس (قرن ۷۸۰ هـ. ق) و دیگری از مکتب جلایریه (پایان قرن هشتم هـ. ق) بودند.

در زمان انقلاب کبیر فرانسه تمام کتابخانه‌های صومعه‌های مسیحی فرانسه به کتابخانه ملی پادشاهی سابق منتقل شدند که در میان آنها، مجموعه‌های کم نظیری از نسخه‌های خطی فارسی نفیس یافت می‌شد از جمله یک شاهنامه مصور متعلق به قرن ۱۵ میلادی که در صومعه سنت ویکتور (Saint Victor) پاریس نگهداری می‌شد، همچنین مجموعه کتب خطی نگهداری شده در صومعه سنت ژرمن دپره (Saint Germain des Pres) که شامل بیش از ۱۰۰ جلد کتب خطی فارسی نفیس بود و جزو اولین نسخه‌های خطی فارسی شمرده می‌شدند که از ایران به اروپا آورده شدند و نشان‌دهنده افزایش علاقه اروپاییان در اوایل قرن نوزدهم (دوره رمانتیسیم) به هنر ایرانی بوده است.

همانند بسیاری از کتابخانه‌های ملی دنیا، مجموعه‌های شخصی نقش بزرگی در تشکیل این‌گونه کتابخانه‌ها داشته‌اند که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱- مجموعه جمع‌آوری شده توسط چند محقق فرانسوی در هندوستان که نیمه دوم قرن ۱۸ میلادی به کتابخانه اهدا شد.

۲- مجموعه اهدایی توسط نقاش فرانسوی بنام بوالی (Boilly)

۳- مجموعه آرتور دوگوبینو (Gobineau) سفیر فرانسه در ایران در عهد قاجاریه و مقارن

سلطنت ناپلئون سوم

۴- مجموعه ژان باپتیست (Jean Baptiste)

قنسول فرانسه در بغداد و مترجم دربار قاجاریه

۵- مجموعه نیکلا (Nicolas)

۶- مجموعه مهم شارل شفر (Charles)

(Schefer) معلم و مترجم و اولین رییس مدرسه

السنه شرقی پاریس که مدتها در استانبول زندگی

کرده و مجموعه کتابهای شخصی وی که شامل

بیش از ۳۰۰ جلد کتب خطی فارسی نفیس و

مصور بوده، توسط دولت فرانسه در سال ۱۸۹۹

خریداری و به مجموعه کتابخانه ملی فرانسه راه

یافت.

نگارش اولین فهرست کتابهای خطی فارسی

موجود در کتابخانه ملی فرانسه توسط پتیس

دولاکروا (Petis de la Croix) استاد زبان

فارسی، عربی و سریانی کالج پادشاهی پاریس در

سال ۱۶۸۰ شروع شد و سپس کار او توسط ادگار

بلوشه (Edgar Blochet) کتابدار اسبق کتابخانه

ادامه یافت این فهرست شامل معرفی ۶۰۰ نسخه

بود که در سال ۱۹۸۹ به چاپ رسید. جلد دوم

این فهرست که شامل معرفی ۱۰۰۰ نسخه دیگر

است توسط آقای فرانسس ریشارد کتابدار فعلی

در دست تهیه است.

در حال حاضر تعداد ۲۶۰۰ جلد نسخه

خطی فارسی در کتابخانه ملی فرانسه وجود دارد

که مورد مراجعه روزانه محققین و پژوهشگران

سراسر دنیا قرار می‌گیرد.

۲- گزارش بازدید از نمایشگاه "شکوفایی

هنر ایرانی"<sup>۱</sup>

در این نمایشگاه که به همت آقای فرانسس

ریشارد (Francis Richard) مسئول قسمت کتب

خطی فارسی کتابخانه ملی فرانسه از ۷ آذر تا ۱۰

اسفند ۱۳۷۶ در محل کتابخانه ملی فرانسه دایر

خواهد بود، تعداد ۲، تعداد ۱۶۰ نسخه خطی فارسی به

نمایش گذاشته شده‌اند، این مجموعه که همگی

جزو نسخ خطی نگهداری شده در کتابخانه

می‌باشند از نظر تذهیب، نقاشی، جلدسازی و

خط خوش منحصر به فرد بوده و برخی از آنان

برای اولین بار به نمایش گذاشته می‌شوند.

برگزاری این نمایشگاه فرصت مناسبی است

برای دیدن تاریخچه تحول هنر تذهیب،

جلدسازی، مینیاتور و خوش‌نویسی ایرانی از

قرن (۱۲ تا ۱۷ میلادی) یا به عبارتی از قرون

وسطی تا زمان شاه عباس دوم.

**معرفی برخی از نسخه‌های خطی**

**نمایشگاه:**

۱- قدیمی‌ترین نسخه نمایشگاه یک قرآن

کریم مربوط به زمان سلاجقه است که به خط

کوفی در شهر بُست Bost (شهر لشگری بازار در

افغانستان) نوشته شده است.

۲- چند نسخه خطی از آسیای میانه قبل از

دوران مغول و پس از تشکیل دولت ایلخانی در

بغداد و تبریز که از میان آنها می‌توان به مجموعه

رشیدیه و ۲ نسخه خطی که برای عطا ملک

جوینی نوشته شده‌اند اشاره نمود.

۳- جامع‌التواریخ بایسنغری نوشته

رشیدالدین فضل‌الله همدانی که برای کتابخانه

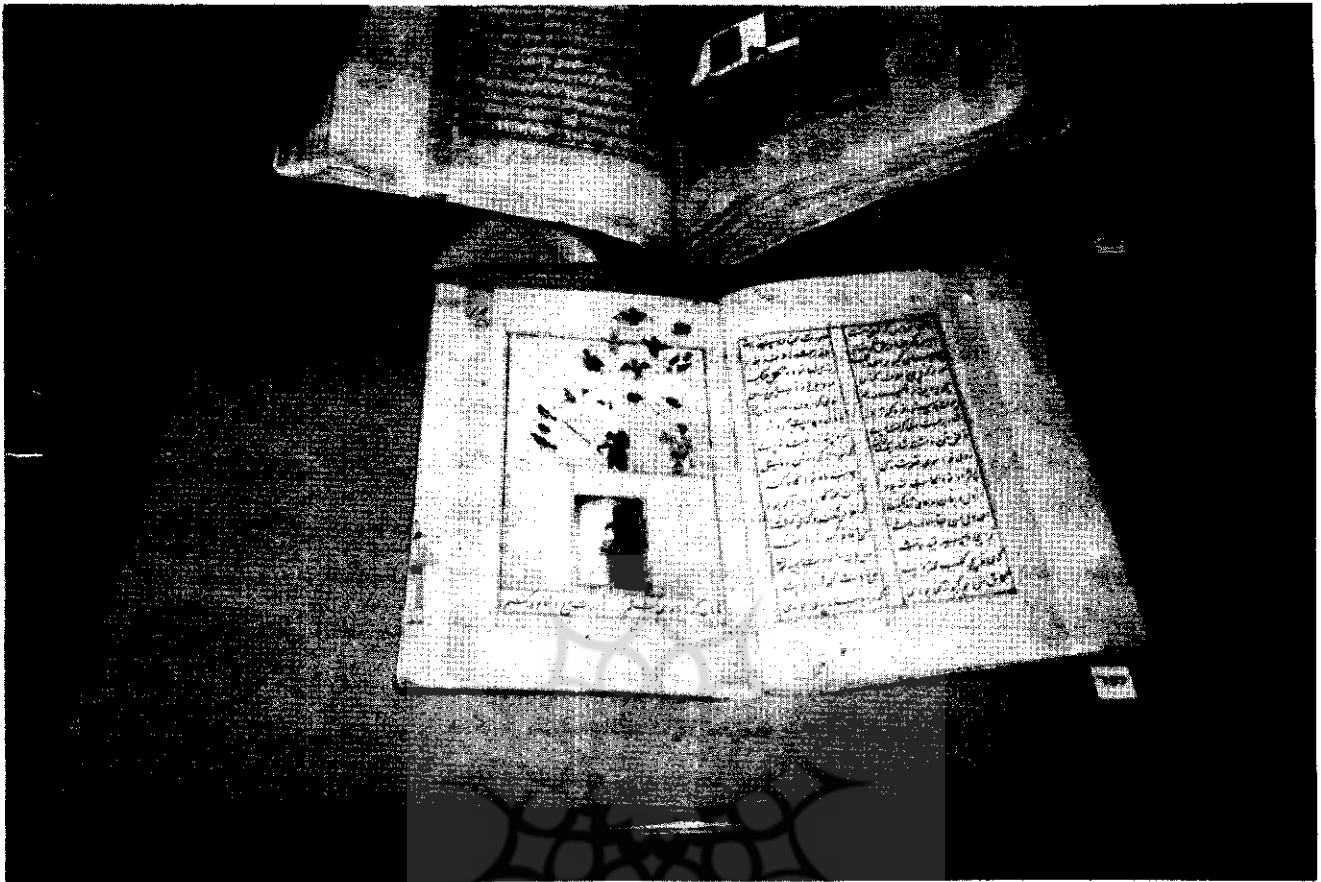
بایسنغر میرزا در سال ۸۴۰ هجری قمری نوشته

شده است.

۴- معراج نامه شاهرخ (به سال ۸۵۰ هجری

قمری) یا ختمه نظامی به خط عبدالجبار (تاریخ

کتابت ۱۰۲۹ تا ۱۰۳۴ هجری قمری)



همچنین به مناسبت تشکیل این نمایشگاه فهرستی از مشخصات کتابشناسی کتابهای عرضه شده در اختیار بازدیدکنندگان قرار داده می‌شد که در برخی از صفحات کتابها، نقاشی‌های مینیاتور و جلد‌های مزین نیز به چاپ رسیده است.

Splendeurs Persanes, Manuscrits du XII<sup>e</sup> au XVII<sup>e</sup> Siecle / Par Francis Richard. Paris: Bibliotheque Nationale de France, 1997. 240 PP FF 290.

### یادداشتها

1. Splendeur Persanes (27 Nov. 1997 - 1 Mars 1998).
2. Galerie Mazarine 58, rue de Richelieu 75002 Paris.

۸- یک نسخه بسیار نفیس از خمسه نظامی مصور که برای همایون شاه (پسر بابر) در کابل در حدود سال ۹۵۵ هجری قمری تهیه شده است.  
۹- مجموعه نسخ خطی و مرقعات مربوط به مکتب اصفهان دوران صفویه مربوط به سالهای ۱۰۱۰ تا ۱۰۷۰ هجری قمری.

علاوه بر نمایش نسخ خطی، یک فیلم ویدیویی ساخته آلن ژوبر (Alain Jaubert) به مدت ۲۰ دقیقه نیز تهیه شده که در آن سیر هنر تذهیب و خوشنویسی را براساس یکی از نسخه‌های خمسه نظامی متعلق به عبدالجبار کاتب و حیدرقلی نقاش که برای حاکم نساء (ترکمنستان امروز) نوشته شده بود را تجزیه و تحلیل می‌کند.

۵- در نمایشگاه مکتب شیراز جای ویژه‌ای دارد و آثار منحصر به فردی را از این مکتب از قرن هفتم تا قرن یازدهم هجری به نمایش می‌گذارد و معرف آن است که تا چه اندازه سنت تذهیب و کتابت در فارس قوت داشته و شیراز به مانند یک مرکز انتشار مدینت و ادبیات فارسی عمل می‌کرده است و نسخ خطی فارسی تهیه شده در تمام دنیا خریدار داشته است.

۶- مجموعه مهم نسخ خطی منسوب به بخارای زمان شیبانی، تهیه شده در سمرقند، بخارا، تاشکنت (۹۷۰ - ۹۴۰ هجری قمری)

۷- صفحاتی از کتب خطی دوران صفویه که در تبریز تهیه شده‌اند. نظیر یک صفحه از اسکندرنامه نظامی